

GELENEKSEL TEDAVİ PRATİKLERİ VE UYGULAYICILARI: “KADIN ŞIFACILAR”

Traditional Healing Practices and Its Practitioners: “Women Healers”

Yrd. Doç. Dr. Melike KAPLAN*

ÖZ

Şifacılık tarihine dair yazılar ve farklı kültürlerdeki mitler, yaşam ve ölümün sırlarını kadınlara bildiği, bu nedenle yalnızca kadınların “büyülü” şifacılık sanatını uygulayabildikleri zamanlardan söz eder. Şifacılığa dair pek çok metinde geçen “büyü” ve “sanat” vurgusu, aslında şifacılığın tarihsel görünümü ve kökenlerine ilişkin çok şey anlatmaktadır. “Büyülü”dür; çünkü halk şifacıları gerçekte de “büyü” ve “din” kökenli tedavi pratikleri gerçekleştirirler. Şifacılık, bir çeşit sanat olarak nitelenir; çünkü şifa veren yetenekli kişilerin her birinin bu işi sanatsal bir ritüele dönüştürdüğü gözlemlenir. Halk tıbbi alanına giren iyileştirme pratikleri, kuşaktan kuşağa aktarılan ve tecrübeye dayanan tedavi yöntemleridir. Bu tedavi pratiklerinin uygulayıcıları içinde halk arasında uzmanlaşmış ve genellikle kutsallıkla ilişkilendirilen “şifa veren” kadınlar vardır. Şifacılık, hemen tüm toplumlarda var olmakla birlikte çevresinde oluşan çeşitli inanç, ritüel ve kişileri de kapsar. Bu nedenle kültürden kültüre değişebilen anlam ve uygulamaları da ifade eder. Bu çalışma, “şifa” kavramından yola çıkarak “şifacı” kimliğiyle kadının tarihsel ve kültürel perspektiften değerlendirilmesini sunmaktadır. Hastaları tedavi ederken kullandıkları malzemeleri ve farklı kültürlerde isimleri değişse bile günümüzde “kadın şifacılar”, dünyanın çeşitli yerlerinde “kendi yöntemleriyle” insanları iyileştirmeye devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler

Şifacılık, kadın şifacılar, geleneksel tıp, tedavi.

ABSTRACT

Articles on the history of healing and myths of different cultures talk about the time where women know the secrets of life and death, and therefore only women can exercise the “magical” healing arts. “Magic” and “Art” emphasis mentioned on many texts about “Healing”, in fact tell us a lot about the healing of historical appearance and origin. It is “magical” because in reality folk healers perform treatments which are of “magic” and “religion” origin. Healing is considered to be a form of art, because it is observed that each of the talented healers turn this to an artistic ritual. Folk medicine healing practices within the field, are treatment methods based on experience and pass from generation to generation. There are “healing” women specialized in public and who are often associated with holiness in this therapy practitioners. Although there is healing in all societies, it also covers variety of beliefs, rituals and people formed around it. Therefore, it also expresses variable meanings and practices in different cultures. This study represents the evaluation of women’s historical and cultural perspective with “healer” identity based on “healing” concept. Today “women healers” continue to heal people with their own methods around the world even if materials they use when treating patients and their names in different cultures change. There are basically two reasons for this; traditional medicine’s approach to health with mental and physical/holistic integrity and social/historical role of women.

Keywords

Healing, women healers, traditional medicine, treatment.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Halkbilim Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye, kaplanmelike@hotmail.com

Son yıllarda kadınlar ve şifacılık alanındaki araştırmalar artarak yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır. Bu durumun önemli nedenlerinden biri hem dünyada hem de Türkiye’de kadınlar üzerine yapılan araştırmalardaki artış ve bununla beraber kadın konusunda önemli bir literatürün oluşmaya başlamasıdır. Kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet alanında yapılan araştırmalara bakıldığında, kadının tarihsel ve toplumsal rollerinden birinin “sağaltıcı/iyileştirici” kimliği olduğu gözlemlenir. Kadın ve sağlık ilişkisi üzerine odaklanan çalışmalarda görülüyor ki, kadının iyileştirme gücü/yeteneği ve rolü kadınların tarihi içinde önemli yer tutmaktadır.1

Bu çalışmanın konusu halk tıbbı (geleneksel tıp) pratiklerinin hem tarihsel olarak hem de günümüzdeki başat uygulayıcıları olan kadın şifacılar üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirme geçmişten günümüze ve farklı kültürler arasında yapılmaya çalışılmıştır. Tarihsel olarak “kadın şifacıların” görünmezliğine vurgu yapmanın yanı sıra, günümüzde Anadolu’da uygulanan “ocak” pratiğinin de kadınlar eliyle aktarıldığı örnekler üzerinde durulmuştur. Farklı toplumlardan örneklerle karşılaştırmalar yapılarak, kadın şifacıların önemine dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Geleneğe ve çeşitli dinsel sistemlere yaslanan şifacılığın kutsal izlerinin, aynı zamanda dinin yasakladığı bir takım uygulamaları da bünyesinde barındırdığı dikkat çekmektedir. Büyü-dinsel tedavi pratikleri tarihsel/toplumsal algıda ‘dinin yasaklarına rağmen çelişkili görünen bir biçimde kutsallık atfedilerek’ sürdürülmektedir.

Şifacılık, teknik bilgidenden daha çok

düşünsel ve ruhsal temellere dayanır. Şifacılar, “bedeni, aklı ve ruhu” insanoğlunun ayrılmaz bir parçası olarak görürler; herhangi bir şifacılık hizmetinin bu üçlü doğanın her bir ögesini etkilediğine inanırlar (Achterberg, 2009: xviii). Şifa, hastalığın tedavisinde ruhun iyileşmesini önceleyen; sağlıklı ruh ve beden bütünlüğü içinde algılayarak hastalığa yaklaşan geleneksel “iyileştirme” anlamına gelir. Halk tıbbında “şifa”nın temeli, genel olarak hastanın yalnız bedenini değil ruhunu da iyileştirmeye dayanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel tedavi pratikleri gibi, “şifacılık” da kuşaktan kuşağa aktarılır. Geleneksel yöntemlerle usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilerek, kimi kültürlerde çeşitli ritüeller eşliğinde gelecek kuşaklara taşınır.

Halk tıbbı bütüncül (holistik) bir bakış açısına sahip “geleneksel” ve yeniden üretilen biçimleriyle “tamamlayıcı” (*complementary*) ya da “popüler/alternatif” olarak ifade edilen iyileştirme yöntemlerinin kökenini oluşturur. Geleneksel tıbbın uygulayıcıları olan “şifacıların” günümüzde varlığını korumasındaki önemli etkenlerden biri bu bütüncül sağlık anlayışıdır.

Halk tıbbı alanına giren, yüzyıllara dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan tedavi ve pratikler tecrübeye, inanca ve doğaya dayanır. Halk tıbbı pratikleri temelde hastalık nedenini doğaüstü güçlerle ilişkilendirirken tedaviyi de yine aynı güçlerle kurulan ilişkiyle ve ruh-beden bütünlüğünde yapmaya çalışır (Rivers, 2004). Hastalığa teşhisin nasıl konulduğu tedaviyi de biçimlendirir. Hastalığın nasıl ya da nereden geldiği sorusuna verilen cevaplar, bizi tedavi yönteminin seçimi konusunda da yönlendirmektedir.

“Hastalığa doğaüstü güçlerin neden olduğu ya da hasta kişinin yaptığı ya da yapmadığı davranışlardan kaynaklandığına olan inanç” (Özsan, 2001:77), halk tıbbi pratiklerinin temelini oluşturur. Bu nedenle kültürel evrensellerden biri olarak, her biri kendi alanında uzmanlaşmış şifacıların bulunduğu bir halk tıbbi tarihinden söz etmek mümkündür.

Halk tıbbi tarihte hastalık tedavisinde büyüsel pratikler kullanan “büyücü hekimler”; Ortaçağ boyunca devam eden cadılık, büyücülük ve ilişkili sağaltım pratikleri; Şamanizm’de karşılık bulan “sağaltıcı” kimliğiyle şifacı Şaman’ın ve Anadolu’da günümüzde devam eden “ocak” tedavilerinin şifa anlayışını ifade etmektedir. Buradan hareketle, sözü edilen tedavi pratiklerinin kadınlar üzerinden aktarılan izleri, kadın şifacıların tarihine dair ipuçları verir.

Kadının toplumsal konumu tarihin her döneminde aynı değildir. Kadının toplumdaki yeri ile ilgili bilgilerin tam anlamıyla aydınlığa kavuşmadığı ilkçağı saymazsak, pek çok yazılı kaynak kadın tarihine dair bilgileri Ortaçağ ile başlatmaktadır. Şifacılık konusunda özellikle kadın üzerinden aktarılan geleneği anlayabilmek için Achterberg’in (2009: xix) de vurguladığı gibi Ortaçağ’a dönmek gerekir.

10. yüzyıldan 13. yüzyılın sonuna kadar geçen zaman içinde ortaçağ Avrupa kadınının toplumsal yaşama katkısı çok önemlidir. Kadın hakları konusunda Ortaçağ’da doruğa ulaşılan yüzyıl 13. yüzyıldır. Ortaçağ kadınlarının olumsuz imajı birdenbire oluşmamıştır. Kadınların öyküsü, evrenin yaratılışı ve ‘ilk günah’ öyküleriyle başlayarak pek çok inanç sisteminde, çok tanrılı ve tek tanrılı

dinlerde ve mitolojik öykülerde yer almaktadır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde manastırlar, erkek ve kadınlar arasında bir iş ayrımına gidilmeden birlikte çalışılan ve birlikte yönetilen yerlerdi. Manastırlar aynı zamanda hastane olarak kullanılırdı. Rahibelerin, hasta ve yaralılara bakmak, onların ailelerine ve yoksullara yardım etmek gibi önemli görevleri de vardı. Dilimize “rahibe” olarak geçen, Latince kökenli “*nonna*” sözcüğü, rahibelerin tapınaklardaki bu görevleri nedeniyle “hastabakıcı veya sütanne” anlamına gelmektedir. Manastırlar aynı zamanda kadınların önemli eğitim merkezlerinden birini, hatta var olan tek eğitim merkezini oluşturur. 12. yüzyıldan itibaren kilisenin baskısı ile rahibeler dış dünya ile ilişkilerini kesmek ve sıkı bir disiplin altında yaşamak zorunda kalmışlardır (Kadioğlu, 2001:13-16). Özetle Ortaçağ’da Batı kültürü içinde birbirine denk düşen üç hiyerarşi bulunmaktaydı: halk üzerinde kilisenin, kadın üzerinde erkeğin ve köylü üzerinde toprak sahibinin egemenliği. Kilise, bilge kadınların ve cadıların başarısının şeytanla işbirliğinin bir sonucu olduğunu ileri sürüyordu. (Ehrenreich, 1992).

İlerleyen yıllarda büyücülük ve cadılık ile ilgili suçlamalarla ve ortaya çıkan tarihsel olaylarla birlikte kadınların şifacılık tarihi olumsuz öykülerle yazılmaya başlamıştır. Akın’a göre (2001: 283); “cadının cinsiyeti kadındır” cümlesiyle ifade edilebilecek inanın kökeni Aziz Augustinus’a kadar uzansa da, cadının cinsiyetinin kadın olduğu Heinrich Kramer’in “Cadıların Çekici” (*Malleus Maleficarum*, 1486) 2 ile kesinlik kazanmıştır. Bu kitapta yer alan tüm savlar içinde en önemlisi “kadınların cadılığa daha

yatkın oldukları” savı ve bunu ispatlama çabasıdır. Bu nedenle Kramer Havva’yı, Adem’i yoldan çıkardığı için “ilk cadı” kabul eder. Eski Ahit’te yer alan “afsununun cinsiyeti” (“*afsun-cu kadını yaşatmayacaksın*”) olası bir tartışmaya imkan vermeyecek biçimde “kadın”dır. Hava büyü, süt büyü, gönül büyü gibi zararlı pratikler konusunda uzmanlaşan büyücü, çocuk çalan, sakat doğumlara neden olan ebe, geceleri uçan, şeytanın kölesi olmayı kabul eden cadı “aksi belirtilmediği sürece kadındır”³ (Akın, 2001: 283; Emiroğlu-Aydın, 2009:175).

Cadılık, tarihsel ve kavramsal olarak büyücülük ile ilişkilidir. Genellikle kötü büyüyle özdeşleştirilirken; kötü büyüün sağlamak istediği amaçları da aşan kötü niyetli ve “doğaüstü gizil güçleri” ifade eder. Buradaki doğaüstü vurgusu, şifanın kökenindeki büyü-dinsel pratiklerin doğaüstü alanla kurulan ilişkisine de gönderme yapmaktadır.

Zararlı büyü ile uğraşan “gele- neksel cadı figürü” doğaüstü güçlerini yararlı amaçlarla kullanan otacı ya da “şifalı otlar bilgisi kadın” kimliğinden doğmuştur. Sağaltıcı bitkilerin sağladığı gücün farkına varılmasından sonra ak ve kara büyü arasındaki farklılaşma ortaya çıkmıştır. Otacı kadının sağaltıcı bitkileri amacına uygun kullanabilmesi için zehirli bitki ve otları da tanıması gerekmiş; böylece büyücü (cadı) güç ve yeteneğini yararlı amaçlar için kullanan “bilge kadın” dan ayrılmıştır (Emiroğlu-Aydın, 2009: 174). Ak büyü ve kara büyü karşılığında resmedilen bilge kadın ile cadı, doğaüstü ile ilişkisi çerçevesinde benzerlik gösterir. Her ikisi de büyüsel pratikleri kullanarak iyi ya da kötü niyetli uygulamalarda bulunurlar. “Bilge ka-

dın”, gücünü başkalarına yardım etmek için kullanırken, “cadı” insanlara zarar verir.

Cadı, kendi ihtiyacı için insanların yiyeceklerini (süt, tereyağı vb.) ve yaşam (sağlık) güçlerini çalarken, cadının hasta ettiği insanlara yardım eden otacı ya da bilge kadındır. Bilge kadınlar “sağaltıcı (*Heilerin*), falcı (*Wahrsegerin*) ve kutsayıcı (*Segnerin*) olarak” çeşitli büyüsel pratiklerle musibeti, kötülüğü defedebilirler. Bilge kadınlar yeteneklerine göre üç gruba ayrılırlar, birinci grup organik maddelerin etkilerini iyi tanır. Bitkilerden, hayvanlardan ve insanların vücut parçalarından (tırnak, saç, kemik, kan vb.) yararlanır. İkinci grup vaftizde, afsun duasında ve ruh çağırmada düşüncelerin, kelimelerin, işaret ve mimiklerin gücünden yararlanır. Son grup ise falcılıkta uzmanlaşmıştır. Geçmişte yaşanmış olayları anlatabilme, geleceği önceden görebilme yeteneğine sahiptir (Akın, 2009: 120,121).

Antropolojik alan araştırmaları gösteriyor ki, Avrupa ve Afrika’daki cadılık ve büyücülük tarihi birbirinden farklı bir seyir izler. Afrika’daki cadılık, büyücülük pratikleri ve terminolojisine dair yazılanlar, pek çok din/inanç sistemi içinde aynı zamanda günlük yaşamda uygulanan pratikleri de ifade eder. Buna ek olarak, cadılar genellikle kadın ve yaşlıdır (Pritchard, 1963; Greenwood, 2000). Bu algı Avrupa cadı imgesi için de geçerlidir. Cadılar kadın ve özellikle yaşlı kadın olarak simgelenir.

Yerli toplumlarda şefle bağıntılı, kurumsallaşmış “şaman” vb. gibi dini ve toplumsal liderler dışında büyü yapmaya kalkışanlar “cadı” olarak tanımlanabilir (Güngören, 2008: 70). Asya, Afrika ve Amerika’da çeşitli

etnografik bağlamlarda bulunan karmaşık dinsel, büyüsel ve tıbbi uygulamalar bütününe ifade eden Şamanizm ile ilgili araştırmalara bakıldığında, Şaman'ın çoğunlukla erkek olduğu vurgulanmasına rağmen, yazılı kaynaklarda sıklıkla kadın şamanlara da rastlanmaktadır (Emiroğlu-Aydın, 2009: 758,759; Hoppal, 2012: 22, 34, 35, 253). Sağaltma, fala bakma, kurban törenlerini yönetme, ruh yönetimi ya da başka bir deyişle ölümlerin ruhlarının öte dünyaya geçirilmesi, öykü anlatımı ve şair-şarkıcılık şamanların görevleri arasında sayılmaktadır. Bazı kültürlerde doğuma da katıldıkları belirtilmektedir (Hoppal, 2012: 33).

Şaman efsanelerine göre, Çin sınırında yaşayan ilk Oroç 4 şaman bir kadındı ve balığa ya da kuşa dönüşebiliyordu. Oroç şamanlığının en tipik özelliği her boyun, her büyük ailenin ya da klanın bir şamana ya da kadın şamana ihtiyaç duyduğu yönündeki inançtır. Oroçlarda 'fala bakan uzmanlar bulunmaktaydı ve çiçek hastalığından kurtulan kişiler şamanlık rütbesini alabiliyordu' (Hoppal, 2012:163).

Otacı kadınlar ya da sağaltıcı-şifacı kadınlar pek çok nedenden dolayı cadı olarak tanınmış ve algılanmışlardır. Pek çok kültürde cadı imgesinin en canlı figürü masalarda gözlenir. Masal cadıları en yetkin örneklerini Jacob ve Wilhelm Grimm Kardeşler tarafından 1812 yılında yayımlanan derlemede yer alan, Hânsel ve Gretel, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Rapunzel, Erkek Kardeş ile Kız Kardeş, Kurbağa Prens gibi masalarda bulur. Tüm cadı masalarında büyücü ve cadı aynı anlamda kullanılır. Yine üvey anne üzerinden yaratılan negatif kadın kimliği ve kadına yüklenen olumsuz anlam, sonraki yüzyıllar-

da "modern cadı" kavramının ortaya çıkmasında önemli bir işlev yüklenecektir (Emiroğlu, 2009:174). Büyünün iki yönlü kullanımı, sağaltım ve zehirlemek için kullanılan maddenin dozunun belirleyici olması, bu algıda önemli bir yere sahiptir. Yöntemleri ve pratikleri şeytan işi olarak yorumlanmış, sağaltıcı-bilge kadının tedavi etmeye çalıştığı insan ve hayvanları kurtaramaması soru işaretlerini doğurmuş, böylece cadılık suçlamaları artmıştır. Akın'a (2001:121-122) göre, şifalı bitkilerin dozunun dalgınlıkla yüksek verilmesi insanların ve hayvanların zehirlenmesine yol açmış, hasta ölmüştür. Katolik kilisesi büyü kullanarak insanları ve hayvanları tedavi etmeyi günah saydığı için, bu günahı işleyenler büyücülük yapmak ve büyücü olmakla suçlanmışlardır.

Kırsal kesimde insan ve hayvan sağlığından ve gündelik yaşama ilişkin birçok konudan halk hekimlerinin sorumlu olması ak büyüünün uygulanmasına zemin hazırlayarak, sağaltıcı bilgelerin varlığını da meşru kılmıştır. Sonraki dönemlerde yaşanan gelişmeler 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm büyü pratiklerinin cadılık eylemi içinde eridiğine ve tek düşman olarak cadı kimliğinde birleştiğine işaret etmektedir. Büyüyle uğraşan kadınlar mevcut önyargılar nedeniyle erkeklere göre daha sıkı kovuşturulmuş, bildikleri sağaltma yöntemleri "kocakarı yöntemleri" olarak nitelenecek cadılık yaptıkları gerekçesiyle suçlu olarak görülmüşlerdir (Akın, 2001; Ehrenreich, 1992).

Büyücülük ve cadılığın izleri, farklı kültürlerde sağaltım amaçlı yapılan pratiklerin içinde gözlenmektedir. Anadolu'ya has geleneksel tedavi kurumlarından ocaklar, hastahıkları

tedavi etme yöntemlerinde çoğunlukla büyüsel yöntemler kullanırlar. Hastalıkları kendilerine özgü yeteneklerle ve olağanüstü yöntemlerle tedavi etme gücünde olduğuna inanılan kişiler veya aileler vardır ki bunlara “ocak” veya “ocaklı” denir. Anadolu’da çeşitli hastalıklara bakan pek çok farklı ocak bulunmaktadır. Örneğin, “sarılık ocağı, kurşun dökme ocağı, siğil ocağı, yılcancık ocağı, sıtma ocağı, albastı ocağı, kabakulak ocağı, uçuk ocağı, bademcik ocağı, kısırlık ocağı gibi pek çok ocak vardır” (Öngel, 1997:10) ve bunların bazıları günümüzde de varlığını sürdürmektedir

Ocak tedavilerinde kullanılan büyüsel işlemler; bağlama, düğümleme, kesme, eritme, yakma, sallama, ağırlı bölgeye cansız bir varlığın tatbiki, çakma, toprak üzerine yatma sureti ile hastalığı toprağa nakletme gibi uygulamalardır. Bu ocak aileler sahip oldukları tedavi etme yeteneğini kendilerinden önce bu işi yapan baba veya anasından kan yolu ile alırlar; yani ocaklı olmak ailevi bir yetenektir. Bu yetenek genellikle babadan oğula, anadan da kız evlada eğitim gerekmeden geçer. El verme ve el alma olayı, ya kadınlar arasında ya da erkekler arasında olur. Hiçbir zaman bir kadın bir erkeğe, erkek de bir kadına el veremez. “El alma” herhangi bir yaşta olabilir. Burada önemli olan kişinin tedavi yöntemlerini kavrayacak ve bunu tatbik edecek yeteneğe sahip olmasıdır. Erkek hastalara erkek ocaklı, kadın hastalara kadın ocaklı bakar. Bu kural toplumsal cinsiyet ve sağaltım pratikleri ilişkisi açısından önemlidir. Ocaklılar bir veya birkaç hastalığa bakabilir. Hangi hastalık veya hastalıklar konusunda el almış ise o hastalığı tedavi etme gücüne sahiptir.

Bu durum, geleneksel tıpta ‘uzmanlık’ için verilebilecek bir örnektir. Kuşaktan kuşağa aktarım oldukça önemsenir, hatta eğer kişi bu işi “el almadan” yapıyor ise, yaptığı tedavinin etkisine inanılmaz (Öngel, 1997: 11; Özkan; 2012:77) ve ona başvurulmaz. “Ocak pratiği”, yeteneğe dayalı bir iyileştirme gücünün çevresinde oluşan kültürel örüntüleri de kapsayarak zaman içinde aile merkezli kurumsal bir yapıya dönüşmüştür.

Son yıllarda yapılan araştırmalar günümüzde ocak pratiğinin değişen dönüşen toplumsal yapı içinde modern zaman ve mekânlarda da şifacılığa ilişkin bir kurum olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (bkz.: Önder, 2011; Özkan, 2012; Dole, 2015). Buna ek olarak kadın ocakların varlığı ve kuşaklar arasında el verme-al alma ritüelinin de kimi yerlerde uygulandığı gözlenmektedir. “*Benim elim değil Hz. Fatma'nın eli, benim elimden senin eline*” şeklinde bir söylem eşliğinde gerçekleşerek, şifacılık kuşaktan kuşağa aktarılır. Burada ritüelin içinde adı geçen kişi, kutsallığının yanında “hem kadın hem de anne” özellikleri vurgulanarak tekrarlanır. Bu söylem büyü-dinsel tedavi pratiğinin tarihsel/toplumsal algıda ‘dinin yasaklarına rağmen çelişkili görünen bir biçimde kutsallık atfedilerek’ sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemlidir.

Anadolu’da din ve büyü temelli şifacılık günümüzde farklı bölgelerde çeşitli şekillerde devam etmektedir. En yaygın başvuru pratikler içinde bir sınıflandırma yapan Dole (2015: 281-287), ‘kurşun dökme, ocak tedavileri, cinci hocalar ve evliyalar’ şeklinde bir ayırım yapmaktadır. Bu sınıflandırmanın pratikte değişken olduğunu vurgulayan yazar, adı geçen

uygulamalardan genel olarak kitabında ‘dini şifacılık pratikleri’ olarak söz etmektedir.

Sonuç Yerine

Avrupa’daki rahibeler ve Orta Çağ’daki cadılardan Anadolu’daki “ocak”lara uzanan süreçte şifacılık; bütün olumsuz imajlara rağmen, “kutsal” bir tarihsel arka plan eşliğinde kadın şifacıların tedavi pratikleri aracılığıyla devam etmektedir. Kökende tek tanrılı dinler tarafından yasaklanan büyüsel pratikler bulunsun bile, “bilge/şifacı/otacı kadınların” ak-zararsız büyü temelli ve iyi niyetli, sağaltım amaçlı uygulamaları dinsel/kutsal alan içinde varlığını sürdürür. Bu nokta kadın şifacıların analizi açısından karmaşıktır. Cadılar ve büyücüler Ortaçağ boyunca dinin yasakladığı eylemler yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Dinin yasakladığı “büyü temelli” alanda iş görürler ama aynı zamanda kutsallık atfedilen pratikler yaparlar.

Modern tıpta doktorun “iyileştirme/tedavi” gücü ve otoritesinin, geleneksel tıp ve şifacılar tarihinde tam tersi yönde bir tarihsel süreç izlediği gözlenmektedir. Bu süreç farklı açılardan değerlendirilebilse de; modern tıbbın erkek, geleneksel tıbbın kadın üzerinden aktarıldığı tartışmalar ve feminizmin ataerkil düzen vurgusu da bu analizde gözden kaçırılmamalıdır. Geleneksel tıbbın şifacıları ile modern tıbbın doktorları arasındaki en temel farklardan biri, toplumsal/tarihsel algıdaki fark ve bunun yeniden üretilmesidir.

Kadın, tarihsel/toplumsal rolü içinde geleneğin temsilcisi ve en önemli taşıyıcısıdır. Yüzyıllardır bitkileri, şifalı otları iyi tanıyan ve “şifa” dağıtıcı özelliği ön plana çıkan “sağaltıcı”,

“büyücü” ve “ocak” kadınların tarihin her döneminde var olduğu gözlenir. Çocuk yetiştirmede üstlendiği sorumlulukların “annelik” rolüyle ön plana çıkması “şifacılığın” kadın ile yakın ilişkisini anlamamızda önemlidir. “Annelik”, kadının hem “şifacı/iyileştirici” görevi hem de “geleneğin aktarılması”ndaki yerini pekiştirmiştir.

Tarihsel süreç, sağaltım pratiği ile uğraşan şifacıların ‘kutsal’ alanda kalmaları ve yaptıkları ‘iyi niyetli’ tedaviyi bu alana yaslamaları ile devam etmiştir. Hastaları tedavi ederken kullandıkları malzemeleri ve farklı kültürlerde isimleri değişse bile geleneksel “halk şifacıları”, dünyanın çeşitli yerlerinde insanları iyileştirmeye devam etmektedirler. Yapılan araştırmalar gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç eden insanların, modern/batı tıbbını kullanma olanakları bulunsun bile, kendi geleneksel iyileştiricilerini aradıklarını göstermektedir. (Reiff&O’Connor, 2003). Bu araştırmalarda ayrıca, son yıllarda Amerika’da kent merkezlerinde yaşayan çeşitli etnik gruplar ve göçmenlerin, kendi geleneksel tedavi yöntemlerini kullandıklarını ve bunların çevrelerinde de benimsenmeye başladığı vurgulanmaktadır. Modern tıbbın ve teknolojisinin en çok geliştiği yerlerden biri olan Amerika’da, modern tıp dışında kalan iyileştirme pratiklerine başvuru oldukça yüksek bir orandadır.

Anadolu’da geleneksel tedavilerle ilgili yapılan araştırmaların sonuçları gösteriyor ki, özellikle dinsel-büyüsel şifa pratiklerinin izleri zaman içinde bazı değişikliklere uğramış olsalar da, günümüzde kent merkezinde yoğun olarak gözlenmektedir. Benzer

şekilde süregelen çok sayıda halk tıbbi pratiğinin uygulayıcıları içinde kadın şifacıların sayısı azımsanmayacak ölçüdedir.

NOTLAR

- 1 İlgili literatüre çok miktarda örnek verilebilir. Bkz.: Oakley, 1993; Gürsoy, 1996, Adams, J. D.; Lien, Eric J., 2013; Choy-Brown, M. 2014;. Buna ek olarak Türkçe'ye 2014 yılında çevrilen Rayna Reiter 'ın Kadın Antropolojisi, Jeanne Achterberg'in Kadın Şifacılar (2009); Christopher Dole'un "Seküler Yaşam ve Şifacılık (2015) adlı eserleri örnek verilebilir.
- 2 "Caduların Çekici" adlı Kramer'in bu eseri, tarihçiler ve antropologlar tarafından özellikle Avrupa'nın "cadı avı çağı" olarak nitelendirilen dönemini (1430-1780) anlamada öncü eserlerden biri olarak, cadı literatürünün çağdaş yazımında en çok atıf yapılan kaynaklarındandır.
- 3 Bu inanç, Anadolu'daki alkarısı-al basması inancına benzer. Pek çok yerde doğumdan sonraki ilk 40 gün çocuğu çalacağına inanılan kadınlar vardır; bu nedenle çeşitli önlemler alınarak loğusa kadın ve bebek korunur. Bkz. Acıpayamlı, 1974; Örnek, 1979.
- 4 Oroçlar, Mançu-Tunguz toplumunun "Evenki" boyunun en doğudaki koludur. Yakın zamana kadar atlı avcılık yaşam biçimini sürdüren ve Çin sınırında yaşayan yaklaşık 7000 Oroç vardır (Hoppal, 2009:161).

KAYNAKLAR

- Achterberg, Jeanne. *Kadın Şifacılar*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.
- Acıpayamlı, Orhan. *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- Adams, J. D.; Lien, Eric J. "Traditional Chinese Medicine : Scientific Basis for Its Use", Cambridge : Royal Society of Chemistry. e-Book, Database: eBook Collection (EBS-COhost), 2013.
- Akın, Haydar. *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Dost Yayınları, 2001.
- Choy-Brown, Mimi. "Healing Home: Health & Homelessness in the Life Stories of Young Women" *Affilia Journal of Women and Social Work*. Feb, Vol. 29 Issue 1, 119-119; Sage Publications, Inc. Language: English, Database: General OneFile, 2014.
- Dole, Christopher. *Seküler Yaşam ve Şifacılık -Modern Türkiye'de Kayıp ve Adanmışlık*. (çev. Barış Cezar) İstanbul: İletişim Yayınları, 2015
- E. E. Evans-Pritchard, *Witchcraft, Oracles and*

- Magic Among the Azande*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Ehrenreich, B., English D. (ed) *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*. (çev. E. Uğur) İstanbul: Kavram Yayınları, 1992.
- Emiroğlu, Kudret, Suavi Aydın (ed.) *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Greenwood, Susan. *Magic. Witchcraft and the Otherworld-An Anthropology*, New York: Berg, 2000.
- Güngören, Ahmet. *Caduların Günbatımı*, Ankara: Ayraç Yayınları, 2008.
- Gürsoy, Akile. 'Beyond the Orthodox: Heresy in Medicine and Social Sciences From a Cross-Cultural Perspective' XIVth International Conference on the Social Sciences & Medicine, *Social Science&Medicine*, Britain: Elsevier Science Ltd. vol.43,no.5 pp. 577-599, 1996.
- Hoppal, Mihaly. *Avrasya'da Şamanlar* (çev. B. Bayram-Ş. Ç. Çapraz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Kadioğlu, Süheyla. *Bitmeyen Savaşım*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001.
- Oakley, Ann, *Essays on Women-Medicine&Health*. Edinburg: Edinburg University Press, 1993.
- Önder, Sylvia Wing. *Bizim Burada Mikrop Olmaz. Bir Karadeniz Köyünde Tedavi ve Şifa Usulleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Öngel, Gülnur, *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ekrem Sezik, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, 1997.
- Örnek, Sedat Veyis. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.
- Özkan, Tuba Saltık. "Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme", *Millî Folklor*, Yıl 24, Sayı 95, 2012.
- Özsan, Gül, "Geleneksel ve Modern Tıp Üzerine". *Toplumbilim*, Sayı: 13. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Reiff, Marian, Bonnie O'Connor vd., "Ethnomedicine in the Urban Environment: Dominican Healers in New York City", *Human Organization*, Spring, vol: 62, no: I. USA: ABI / INFORM Global. s.12-26, 2003.
- Reiter, Rayna R. *Kadın Antropolojisi* (çev. Bürge Abiral). Ankara: Dipnot Yayınları, 2014.
- Rivers, William H. R. *Tıp, Büyü ve Din* (çev. İ. Enis Köksaldı). İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2004.